

KAPITTEL 1

Innledning

«Han sa til dem: «Men hvem sier dere at jeg er?»»

Matt 16,15

Spørsmålet Jesus stiller disiplene i Matteusevangeliet, må besvares hver gang Bibelen oversettes. Hvilke mulige Jesus-bilder skal oversettelsen representere? Dette er både et historisk og et teologisk spørsmål: For en historiker er Det nye testamente en autoritativ kilde til å besvare spørsmålet om hva de første kristne trodde om Jesus. For kristne er Det nye testamente den mest autoritative kilden til å besvare spørsmålet om hvem Jesus var. Og spørsmålet om hvem Jesus var, er samtidig nær forbundet med spørsmålet om hvem han *er*. Å oversette tekster om Jesus innebærer at man er nødt til å ta stilling til disse spørsmålene, som både har teologiske og historiske implikasjoner.

Det er oversetterne som har makten til å definere hvilken Jesus som presenteres i Bibelen. Som bibellesere får vi presentert en bestemt versjon av Jesus. Det er denne versjonen som er Jesus i oversettelse. Denne boken tar for seg tekster om Jesus i Bibelselskapets oversettelser 1959–2011. I hele denne perioden har Bibelselskapet hatt den desidert størst markedsandelen av bibelsalget i Norge. Bibelselskapets bibeloversettelse er derfor synonymt med selve Bibelen for de fleste nordmenn. Gjennom oversettelsen legger Bibelselskapet premisser for hvilke mulige Jesus-bilder bibelleseren skal møte, og hvilke Jesus-bilder leseren aldri får møte. Dette reiser et viktig, prinsipielt spørsmål: Skal oversetteren holde kildetekstens tolkningsmuligheter åpne i oversettelsen, eller skal oversetteren innsnevre tolkningsmulighetene og tydeliggjøre et bestemt syn på Jesus? Valget man faller ned på, får store konsekvenser for leserens fortolkningsmyndighet. Bibeloversettelser som ivaretar kildetekstens

meningspotensial, gir bibelleseren mer makt og myndighet som fortolker av teksten. Oversettelser som tydeliggjør et bestemt syn på Jesus, reduserer leserens fortolkningsmakt. Bibelleseren er da overlatt til å stole på at det Jesus-bildet som blir presentert i oversettelsen, det er det «rette».

Bibelselskapet oppstod i en protestantisk kontekst med et «myndig lekfolk» som ideal. Er det slik at tolkningsmulighetene holdes åpne i tekstene om Jesus, slik at lekfolket slipper til som fortolkere av teksten? Hvilken versjon av Jesus møter oss egentlig i Bibelselskapets oversettelser?

Hovedfokus

Å lage en bibeloversettelse er en komplisert prosess, og det er mange variabler med i spill. Ingen bibeloversettelse blir til i et vakuum. En oversettelse vil alltid være preget av konteksten den skapes i, eksempelvis av hvem som oversetter teksten, og hvem som er tiltenkt som publikum. Bibeloversettelser skal ofte fungere i flere kontekster og tjene mange mål. Dette gjelder særlig de offisielle kirkebiblene i statskirker. Samtidig er det svært mange som har sterke meninger om hva som bør stå i oversettelsen. Problemet er dette: Det kan bare stå én ting i oversettelsen. I de fleste tilfeller vil det ikke være mulig å favne alle interesser og hensyn i én ordlyd. Oversetteren må velge. Hvilke hensyn og interesser vinner frem? Hovedmålet med denne boken er å kaste lys over hvilke hensyn og interesser som kan spores i oversettelsesvalgene i sentrale kristologiske tekster i Bibelselskapets oversettelser, og utgangspunktet er følgende spørsmål:

I hvilken grad er kirkens lære om Jesus reflektert i oversettelsesvalgene i kristologiske tekster i Bibelselskapets oversettelser 1959–2011? Hvilke hensyn og interesser har vært styrende for oversettelsesvalgene?

Med «kirkens lære om Jesus» menes et bestemt syn på Jesus. Selv om den kristne kirke er mangfoldig, enes alle de store konfesjonene stort sett om kristologien. Den sanne forståelsen av Jesus Kristus finner man, ifølge *mainstream* kristendom, i de tre oldkirkelige trosbekjennelsene: den apostoliske, den nikenske og den athanasianske trosbekjennelse.¹ Innen-

1 Ett unntak til denne enigheten er *filioque*-striden, som også har et kristologisk aspekt. De utvalgte tekstene i denne boken berører imidlertid ikke denne problematikken eksplisitt. Til tross

for oversettelsesstudier kvalifiserer dette bestemte synet på Jesus til en bestemt «ideologi». I definisjonen av ideologi følger jeg oversettelsesteoretikerne Basil Hatim og Ian Mason:

All språkbruk gjenspeiler et sett av brukernes antakelser, som er nær knyttet til holdninger, tros- og verdisystemer. Derfor [...] definerer vi ideologi som underforståtte antakelser, tros- og verdisystemer som deles kollektivt av sosiale grupper.²

Oversettelsesvalgene i de norske oversettelsene (jf. «all språkbruk») gjenspeiler med andre ord en eller annen form for ideologi. Det viktigste spørsmål i denne sammenheng handler om hvorvidt en bestemt ideologi tydeliggjøres i bibeloversettelsen. Dersom man setter «kirkens lære om Jesus» opp mot definisjonen av ideologi, vil en underforstått antakelse i kirkens lære om Jesus være at han er en guddom, én av personene i treenigheten. I denne læren fremheves det at han er «født, ikke skapt» (den nikenske trosbekjennelsen), det vil si at det aldri har vært en tid da han ikke har eksistert, og at han dermed er like evig som Gud. I tiden da denne læren ble utformet, var dette et viktig premiss for at Jesus kunne beskrives som «sann Gud». Dersom denne kristologien blir styrende for bestemte oversettelsesvalg, kan det føre til at tekster blir oversatt på en slik måte at de avgjørende lærespørsmålene ikke fremstår som tvetydige i den oversatte bibelteksten. Overordnet kan man si at et ideologisk utgangspunkt kan få en oversetter (av ulike årsaker) til å utelukke bestemte betydninger av et ord (leksikalsk nivå) og unngå bestemte språklige formuleringer og språklige sammensetninger (syntaktisk, grammatikalsk nivå), og til å innsnevre meningsinnholdet i tekster som i utgangspunktet har et større meningspotensial.³

---

for at de kristne konfesjonene er relativt samstemte i synet på kristologien, er det viktig å påpeke at de orientalske ortodokse kirkene avviser Jesu tonaturlære, dvs. synet på Jesus som både sann Gud og sant menneske, og i stedet bekjenner at Jesus hadde én natur.

- 2 Basil Hatim og Ian Mason, *The Translator as Communicator* (London: Routledge, 1997), 144: «[A]ll use of language reflects a set of users' assumptions which are closely bound up to attitudes, beliefs and value systems. Consequently, [...] we shall define ideology as the tacit assumptions, beliefs and value systems which are shared collectively by social groups.»
- 3 Christina Schäffner, «Third Ways and New Centres Ideological Unity or Difference?» i María Calzada Pérez (red.), *Apropos of Ideology* (Manchester: St. Jerome, 2003), 23.

Hensyn og interesser

Prosessen med å lage en bibeloversettelse kan ikke utelukkende reduseres til et spørsmål om ideologi. Oversettelse handler også mye om pragmatikk: Man kan kun lande på én oversettelse uten forklaring, og det krever valg som aldri vil være helt ideologisk eller filologisk «rene». Enhver oversetter er hele tiden tvunget til å ta ideologiske valg. Prosessene bak Bibelselskapets oversettelser har vært kompliserte, og demonstrerer de pragmatiske valgene oversetterne står overfor. I valget av en bestemt oversettelsesformulering kan flere hensyn og interesser stå mot hverandre, og valget med å finne den «rette» oversettelsen kan beskrives som en forhandling mellom ulike hensyn og interesser. I en bibeloversettelse med mange ledd i prosessen og mange involverte vil det nødvendigvis være mange hensyn og interesser inne i bildet.

Oversetterne kan ha bestemte interesser, utgiveren kan føle seg presset til å møte forventningene fra potensielle brukere, eksempelvis for å sikre at oversettelsen blir tatt i bruk av bestemte brukergrupper. Dette kan være knyttet til et behov for bred mottakelse, som henger nær sammen med økonomi. Hvis Bibelselskapet lager en oversettelse som er kontroversiell, kan det føre til at færre trossamfunn ønsker å ta oversettelsen i bruk, og det vil Bibelselskapet i så fall tape mye penger på. Det at flest mulig skal akseptere oversettelsen og ta den i bruk, kan altså være styrende for bestemte oversettelsesvalg. Ofte legges det også vekt på at en oversettelse skal fungere godt i målspråket, og være egnet for høytlesning. Resultatet av forhandlingene mellom disse ulike hensynene og interessene får konsekvenser for hvilken ideologi som kan gjenspeiles i oversettelsesvalgene.

En bestemt ideologi kan generere eller være knyttet til en interesse om å få bekreftet og underbygget den ideologien man allerede har, men det trenger ikke nødvendigvis være tilfelle. For eksempel kan det være slik at en oversetter anser kirkens kristologi som sannhet, men at han eller hun likevel oversetter kontroversielle kristologiske tekster på en måte som ivaretar kildetekstens åpenhet for potensielt problematiske fortolkninger. Forutsatt at denne åpenheten også er til stede i kildeteksten, kan man også si at oversettelsen styres av bibel- og litteraturvitenskapelige interesser. Samtidig må det påpekes at det også finnes teologiske interesser for å ivareta kildetekstens åpenhet i oversettelsen. Bibelselskapet oppstod i en

protestantisk kontekst med et myndig lekfolk som ideal. Forutsetningen er her da at det er den myndige bibelleser som skal tolke teksten. Der-som kildetekstens flertydighet gjøres entydig i oversettelsen, kan dette for eksempel være knyttet til en annen type teologisk interesse og/eller en interesse for at teksten skal bli tydelig forstått av en moderne leser. Denne interessen er blant annet tydelig til stede i oversettelsesteorien som lå til grunn for NO78 (se 57–60).

Forholdet mellom ideologi og oversettelse

Begrepet «ideologi» kan ha en negativ klang for mange bibelforskere, i den forstand at ideologi påtvinger tekstene et bestemt perspektiv.⁴ Dette er neppe i tråd med selvforståelsen til en bibelforsker eller bibeloversetter. For de fleste kristne er ikke kirkens lære om Jesus en ideologi, det er derimot sannheten om Jesus Kristus. I forskningen generelt er det anerkjent at oversettelse ikke er en nøytral handling, enten man bruker den ene eller andre oversettelsesmetoden.⁵ Enhver oversetter er nødt til å ta et overordnet ideologisk valg.⁶ Følgelig brukes «ideologi» her verdinøytralt. Fokuset ligger her på det Hatim og Mason kaller «oversettelse av ideologi» («translation of ideology»), som handler om oversettelsens ulike grader av inngripen i overføringsprosessen: I hvilken grad griper oversetterne inn og tilfører oversettelsen sin egen tro og sine egne overbevisninger?⁷ Målet med en slik analyse er ikke bare å avdekke hva kildeteksten uavhengig

4 Begrepet har i løpet av de to siste århundrene gått fra å ha en positiv til en negativ konnotasjon. Vanessa Leonardi, *Gender and Ideology in Translation: A Contrastive Analysis from Italian Into English*, European University Studies, Series XXI, Linguistics 301 (Bern: Peter Lang, 2012), 35.

5 Hatim og Mason, *The Translator as Communicator*, 145.

6 Basil Hatim og Ian Mason snakker blant annet om «the ideology of translating», som forutsetter at oversetteren er nødt til å ta et ideologisk valg når han/hun oversetter, Hatim og Mason, *The Translator as Communicator*, 145. Dette valget handler om en overordnet oversettelsesstrategi oversettere må ta stilling til: Skal man flytte forfatteren mot leseren, eller leseren mot forfatteren? Som oversettelsesteoretikeren Lawrence Venuti har påpekt, handler dette valget også om kulturell holdning og et ideologisk valg som igjen er knyttet til verdier. På et overordnet nivå må oversetteren derfor ta et ideologisk valg, jf. Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, Translation Studies (London: Routledge, 1995).

7 Her følger jeg Hatim og Mason: «[T]he discernable trend may be seen in terms of degrees of mediation, that is, the extent to which translators intervene in the transfer process, feeding their own knowledge and beliefs into their processing of a text.» Hatim og Mason, *The Translator as Communicator*, 147.

betyr, men også å analysere hvorvidt oversettelsen endrer kildetekstens betydning og budskap.⁸ Dette forutsetter en grundig sammenligning av oversettelsen og kildetekstens mulige betydninger (for fremgangsmåte, se s. 18–24). Resultatet av sammenligningen gir grunnlag for å vurdere om oversettelsesforslagene endrer kildetekstens betydning og budskap, eller om oversettelsen ivaretar tolkningsmulighetene som ligger i kildeteksten.

En beskrivelse av ideologisk påvirkning i en oversettelsesprosess kan fort leses som at oversetterne farer rundt med en bevisst, skjult ideologisk agenda som de søker å snike inn i bibelteksten. For denne studiens konklusjoner spiller det imidlertid ingen rolle hva oversettelsesforslagene er motivert av. Fokuset ligger på teksten og på oversettelsesforslagene, og de vil naturligvis være de samme, helt uavhengig av hva de måtte være motivert av (f.eks. stil, teologi, idiomatisk oversettelsesmetode), og om oversetterne var bevisste i gjerningsøyeblikket eller ikke. Det kreves altså ikke utelukkende en teologisk motivasjon for at et bestemt syn på Jesus skal komme til uttrykk i oversettelsen. Ordlyden kan også vært styrt av norskspråklige hensyn. Like fullt er oversettelsesresultatet, og dermed den ideologiske effekten av oversettelsesvalget, det samme.⁹ Det jeg legger vekt på i denne studien er altså derfor først og fremst teksten, og *hvilken* ideologi, og her: hvilken kristologi, som kommer til uttrykk i de ulike oversettelsesforslagene. Ideologien gjenspeiles i oversettelsesforslagene (på norsk), og kommer særlig til syne i sammenligningen med kildetekstene. Det er denne analysen som kaster lys over hvilke av kildetekstens tolkningsmuligheter som representeres i oversettelsen, og hvilke som blir utelatt.

---

8 Jeremy Munday, «Translation and Ideology», *The Translator* 13, nr. 2 (2007): 197. Metoden ligger relativt nær Anneli Aejmelaeus' arbeid med å vurdere teologiske innslag i Septuaginta: «Talking of the theology of a translator already implies that the theology which is meant is revealed in the process of translation. In other words, what is looked for is theologically motivated alteration of certain details of the original by the translator so as to emphasize or to give expression to a theological notion not present in the original wording or to avoid a certain theologically unacceptable formulation.» Anneli Aejmelaeus, «What We Talk about When We Talk about Translation Technique», i Bernard A. Taylor (red.), *X Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Oslo, 1998* (Atlanta: SBL, 2001), 547–48.

9 Ibid., 145. Se også Graham S. Ogden, «Is It <and> or <but>? Ideology and Translation», *BT* 52, nr. 3 (2001), 335; Munday, «Translation and Ideology», 213.

Utvalget av kristologiske tekster

Jeg har gjort et utvalg av kristologiske tekster, med utgangspunkt i hva jeg har funnet i Bibelselskapets arkiver om oversettelsesprosessen for den aktuelle teksten. Jeg har særlig hatt for øye hvilke tekster som er blitt endret ved flere oversettelser, ettersom dette ofte er foranlediget av at teksten har blitt diskutert. Utvalget representerer også tekster som har hatt en spesiell og kontroversiell resepsjonshistorie i kristendommens historie, og som også har vært viktige i diskusjonene som ledet frem til dogmedannelsene på 300–400-tallet. Nettopp fordi det historisk sett har stått mye på spill i tolkningen av disse tekstene, mener jeg de er særlig godt egnet til å vurdere hvorvidt oversettelsen er styrt av en kirkelig kristologi. Flere av disse tekstene ble tatt til inntekt for bestemte syn på Jesus som ikke vant frem da kirkens tro ble besluttet og vedtatt. Det faktum at de ble tatt til inntekt for andre syn enn det som ble det «rette», kan indikere at tekstene er åpne for flere fortolkninger. Jeg har også valgt ut tekster som jeg har skrevet om tidligere, der jeg har hevdet at oversettelsen gjenspeiler en bestemt kristologisk forståelse.¹⁰ Et særlig viktig punkt i avgrensningen har vært at tekstene skal dekke ulike sider ved kristologien. I tråd med dette og de ovennevnte kriteriene har jeg valgt ut følgende tekster, som kan knyttes til spørsmålet om:

- Sønnens opphav og hans forhold til skaperverket (Ordsp 8,22; Kol 1,15.18; Åp 3,14)
- Sønnens sendelse eller opphav (Joh 8,42; 13,3; 16,27–30; 17,8)
- Jesus som gud/Gud? (Joh 1,18; Rom 9,5)
- Jesus som Guds evige sønn? (Rom 1,3–4)
- Jesus som Guds «enbårne» sønn? (Joh 1,14.18; 3,16.18; 1 Joh 4,9).

Fordelen med et bredt utvalg er at materialet kan vise flere tendenser, selv om det gir liten mening å snakke om «representativitet» ved tekstutvalget.

¹⁰ Årstein Justnes og Morten Beckmann Klepp, «Amplified John? Kristologiske tekster i Johannevangeliet og Bibelselskapets NTO5-oversettelse». *TTK* 82, nr. 2 (2011): 126–41; Morten Klepp Beckmann og Årstein Justnes, «Når tekst og teologi konkurrerer: Kolosserne 1,15, Kolosserne 1,18 og Åpenbaringen 3,14 i Bibelselskapets oversettelser», i Årstein Justnes, Hallvard Hagelia og Tor Vegge (red.), *Ny Bibel, nye perspektiver: Grunntekster, oversettelse og teologi* (Kristiansand: Portal Akademisk, 2013), 63–74.

Dersom en bestemt tendens kan spores på tvers av tekstene kan man likevel snakke om en klar tendens. Jeg har fulgt begge målformer (bokmål og nynorsk) for alle oversettelsene. Bokmålsteksten har vært svært dominerende gjennom hele den utvalgte tidsperioden, og vil derfor dominere i min fremstilling.

Fremgangsmåte

Jeg har forholdt meg til det skriftlige arkivmaterialet som hovedkilde til saksgangen for de kristologiske tekstene.¹¹ Jeg har også korrespondert med og intervjuet oversettelsesdeltakere for å utdype informasjonen fra arkivkildene. Særlig har det vært relevant å få innsyn i hvordan de selv tolket retningslinjene for oversettelsene, og å få et innblikk i hvilke føringer de opplevde at Bibelselskapet la for oversettelsesarbeidet. Intervjuene er brukt som et supplement i beskrivelsen, med eksempler fra bestemte episoder og situasjoner som oppstod, slik informantene husker det. I beskrivelsen av arbeidsprosessene har jeg vurdert oversetternes fortellinger opp mot informasjonen fra arkivmaterialet. Dette gjelder særlig for intervjuene knyttet til NO78, der det har gått svært lang tid siden arbeidet ble gjort. I den grad det har vært mulig å etterprøve informasjonen jeg har fått om oversettelsesprosessen og retningslinjene (dvs. kap. 4–6), har det vært stor grad av overensstemmelse mellom informasjonen fra intervjuene om prosessen og arkivmaterialet, selv om det naturligvis ikke har vært mulig å etterprøve informantenes beskrivelser av enkelthendelser og deres opplevelse av bestemte situasjoner.¹² Dette gjelder selvsagt også for tilsvarende beskrivelser i intervjuene tilknyttet Bibel 2011.

Beskrivelsene av profilen, arbeidsprosessen og retningslinjene til de aktuelle oversettelsene fungerer som relevant bakgrunnsinformasjon for

11 Historikeren Knut Kjeldstadli gir skriftlige kilder forrang og anser dem som mer pålitelige. Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1992), 188. Kjeldstadli peker utvilsomt på noen sårbare sider ved å bruke muntlige kilder, og jeg har tatt høyde for dette ved å prioritere de skriftlige kildene. Samtidig har jeg stått i en posisjon der jeg har kunnet sammenligne og vurdere to ulike kilder i forhold til hverandre.

12 Bjørn Sandvik, som var primærversetter i NO78, har blant annet husket enkeltdetaljer fra behandlingen av Joh 1,18, som altså strekker seg helt tilbake til begynnelsen av 70-tallet. Hans minne har i flere tilfeller latt seg bekrefte av arkivmaterialet, noe som i seg selv er imponerende.

gjennomgangen av de konkrete tekstene (kap. 8–14), og gjør det mulig å vurdere hvorvidt det er samsvar mellom de overordnede prinsippene for oversettelsene og det ferdige resultatet.

I analysen av tekstene har jeg brukt tre ulike metoder for å belyse bokens hovedspørsmål:

(1) analyse av oversettelsesprosessen, (2) intervjuer og (3) kildepråklig vurdering.

(1) Oversettelsesprosessen for de enkelte tekstene

For å vurdere hvilke hensyn og interesser som har vært styrende for oversettelsesvalgene, har jeg valgt å analysere oversettelsesprosessen for de enkelte tekstene. Beskrivelsen av oversettelsesprosessen viser tekstens utvikling, fra første utkast til endelig versjon i de forskjellige oversettelsene. Denne beskrivelsen viser hvilken gjengivelse som prioriteres underveis i prosessene, og hvilke hensyn og interesser som synes å ha vært styrende.¹³ Fokuset vil ligge på hvilke oversettelsesforslag som velges i oversettelsesprosessen, og hvilke syn på Jesus de åpner opp for og/eller stenger. Noen formuleringer vil være mer utfordrende og åpne mer for fortolkning enn andre, og noen formuleringer vil være mer eller mindre i tråd med kirkens kristologi, avhengig av hvordan tekstene leses. Jeg stiller meg også spørsmål som: Finnes det noen indikasjoner på uenighet blant oversetterne? Hva var de uenige om, og hvorfor? Hvilke synspunkt fikk gjennomslag, og hvorfor? Hvilke oversettelsesalternativer tas videre når teksten kommer oppover i Bibelselskapets komitéer, og hvilke forsvinner? I saksbeskrivelsen dukker det enkelte ganger opp eksplisitte teologiske argumenter, det vil si at det kommer frem at gjengivelsen er sterkt knyttet til et bestemt teologisk hensyn, men oftest er argumentasjonen implisitt uten at de kristologiske implikasjonene er diskutert eksplisitt.

13 Gideon Toury lanserer en metode for å spore utviklingen til en oversettelse. Selv om jeg ikke har forholdt meg direkte til hans studie, har jeg likevel brukt samme logiske fremgangsmåte som han beskriver. Dette handler om at de ulike utkastene må settes i riktig rekkefølge for at man i det hele tatt skal kunne vurdere tekstens utvikling. Gideon Toury, *Descriptive Translation Studies – and Beyond*, 2., rev. utg. Benjamins Translation Library 100. (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012), 227–40.

Underveis i beskrivelsen av tekstene har jeg sammenlignet oversettelsesalternativene med Bibelselskapets referanseverktøy. Det består hovedsakelig av andre bibeloversettelser, ordbøker og eksegetisk litteratur som oversetterne har brukt. Å sammenligne referanseverktøyet opp mot oversettelsesvalgene setter resultatet inn i en større sammenheng, og fungerer som et viktig sammenligningsgrunnlag for Bibelselskapets oversettelsesvalg.

Analysen av saksgangen avslører også om bibelteksten er behandlet i de organene Bibelselskapet hadde foreskrevet, eller om viktige tekster om Jesus særbehandles i saksbehandlingen. Dersom det forekommer spesielle hendelser der enkelte aktører bryter med de foreskrevne retningslinjene og mandatene for behandlingen av bibelteksten, kan det være en indikasjon på at de har bestemte interesser de ønsker å fremme. Dette blir relevant i flere tilfeller.

Intervjumaterialet tas inn i beskrivelsen av saksgangen når det er relevant, og dersom det er noe informantene husker som ikke gjøres eksplisitt i arkivmaterialet. I disse tilfellene er informasjonen målt kritisk opp mot det skriftlige materialet. Den øvrige informasjonen fra intervjuene er plassert atskilt i en egen del etter beskrivelsen av oversettelsesprosessen. Saksgangen beskriver først og fremst hvilke alternativer som har blitt drøftet, og hva som ble prioritert.

(2) Bruk av intervjuer

Jeg har også hatt intervjuer med prosjektdeltakerne om oversettelsen av de utvalgte tekstene (kap. 8–14). Hensikten har vært å invitere oversetterne inn som medfortolkere i analysen av saksgangen for den aktuelle teksten. Med «intervju» (inkl. «telefonintervju») menes her kvalitative intervjuer som er avtalt på forhånd med informanten, og som har hatt en bestemt struktur og et bestemt tema som informanten kjente til. Til disse intervjuene var saksgangen for den aktuelle teksten sendt ut på forhånd, og spørsmålene var knyttet til konkrete oversettelsesformuleringer. Ett eksempel på en intervjuguide ligger ved boken som vedlegg (vedlegg 1). Hovedinnholdet i disse samtalene handlet om de konkrete oversettelsesutfordringene som hadde vært foreslått i oversettelsesprosessen, og å

spørre dem om de selv mener oversettelsen ligger nær kildeteksten, eller om oversettelsen tydeliggjør et bestemt syn på Jesus. I intervjuene med aktører fra Bibel 2011 har det vært særlig relevant å spørre om oversettelsen i Bibel 2011 er nærmere grunnteksten enn oversettelsen fra 1978, slik Bibelselskapet har annonsert, og slik retningslinjene la opp til.

I tilfeller der det har kommet opp konkret informasjon om de utvalgte tekstene, har jeg valgt å sammenligne dette med arkivmaterialet. I disse retrospektive intervjuene har jeg vært påpasselig med å spørre om informantene husker informasjonen (f.eks. diskusjoner, begrunnelser, aktuelle utfordringer) de har oppgitt i intervjuene. I noen tilfeller er det et spenn mellom informantens utsagn og informasjonen fra arkivmaterialet, blant annet om begrunnelser for hvorfor teksten ble som den ble. Dette har antakelig å gjøre med det Knut Kjeldstadli sier om erindring. Erindring er en aktiv prosess der man konstruerer fortiden: «Gjennom å sette sammen elementer av vår egen fortid skaper vi en identitet vi kan leve med sjøl og presentere for andre.»¹⁴ Her kommer man inn på en utfordring med de retrospektive intervjuene, der spørsmålet om en eventuell teologisk påvirkning kan bryte med informantens forestilling om hvordan de jobbet. Eksempelvis ser det ut til å ha vært konsensus om å arbeide historisk i arbeidsprosessen med Bibel 2011, og at man kun skulle jobbe med utgangspunkt i det filologiske, språklige. En bestemt teologisk påvirkning bryter med dette premisset dersom man forstår «påvirkning» som at de bevisst vektla teologiske hensyn og påtvang teksten en bestemt fortolkning. I et tilbakeskuende blikk kan det derfor fort bli slik at de har vurdert oversettelsesprosessen gjennom dette filteret, og dermed på forhånd avviser teologi som en relevant eller avgjørende faktor for hvorfor de valgte den oversettelsen de gjorde.¹⁵

(3) Kildespråklig vurdering

I gjennomgangen av enkelttekstene har jeg gitt en bibelvitenskapelig vurdering av hvilke tolkningsmuligheter som ligger i kildetekstene.

¹⁴ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 188.

¹⁵ Jf. utfordringen med retrospektive intervjuer i Pål Repstad, *Mellom nærhet og distanse: Kvalitative metoder i samfunnsfag* (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 95.

Bibelvitenskapen, som også har spilt en viktig rolle i Bibelselskapets oversettelsesarbeid i den utvalgte perioden, har også sine ideologiske forutsetninger. Siden bibelvitenskapen praktiseres ulikt, vil jeg beskrive hvordan jeg forstår dens forutsetninger.

De underforståtte antakelsene til blant annet det historisk-kritiske paradigmet er å forstå de bibelske tekstene ut fra sin opprinnelsessituasjon. I det ligger det et premiss om at dette er en bedre måte å rekonstruere opphavssituasjonen på enn for eksempel å la kirkens tradisjon være styrende for hvordan man skal forstå tekstene. Bibelvitenskapen tar på alvor at Bibelen også er menneskers ord, som er blitt til under bestemte historiske omstendigheter, og tar dermed hensyn til denne siden ved tekstene. Lesninger gjort i bibelvitenskapens navn er selvsagt også påvirket av virkningshistorien. Hvis man kan snakke om ulike lag i virkningshistorien, er bibelvitenskapens utgangspunkt å komme *nærmere* opprinnelsessituasjonen, og ikke la eldre lag i virkningshistorien bli styrende for forståelsen av opprinnelsessituasjonen. Mitt ideal er her å komme så nær kildeteksten som mulig ut fra tiden tekstene er skrevet i. I de fleste tekstene handler dette om å bestemme den kildepråklige betydningen til bestemte ord (leksikalsk nivå), å vurdere den grammatikalske sammensetningen av bestemte ord (syntaktisk, grammatikalsk nivå), og å diskutere hvordan dette kan gjengis på norsk. Her har jeg altså lagt til grunn en litteraturvitenskapelig og konkordant tilnærming til bibeloversettelse, der målet er å oversette tekstens form. Resultatet av denne analysen brukes som normativ målestokk for å vurdere om Bibelselskapets oversettelser ligger nær kildeteksten. Det er denne analysen som til syvende og sist avdekker hva som eventuelt har gått tapt i oversettelse, og hvilke mulige Jesus-bilder som ikke har overlevd i oversettelsen. Denne sammenligningen med kildeteksten besvarer altså bokens hovedspørsmål om i hvilken grad kirkens lære om Jesus er reflektert i oversettelsesvalgene.

Det kan sies at det er urettferdig å vurdere idiomatiske oversettelser (f.eks. NO78) ut fra en konkordant og litteraturvitenskapelig målestokk. Det idiomatiske oversettelsesprinsippet åpner tross alt opp for at oversetteren kan forklare teksten for bibelleseren og tolke frem en bestemt mening i oversettelsen. Selv om dette er riktig, foreskriver ikke det idiomatiske prinsippet *hvilken mening* som skal presiseres i oversettelsen.

Dette er det oversetteren som velger. Derfor er det høyst relevant å analysere hvilken mening som faktisk presiseres, og hvilke av kildetekstens tolkningsmuligheter som velges bort. Det vil for eksempel være interessant om man i NO78 har valgt bort flertydige uttrykk til fordel for entydige gjengivelser som sikrer en bestemt forståelse av Jesus. Dette vil naturligvis være interessant å teste ut også for Bibel 2011, for å vurdere om det er samsvar mellom uttalte retningslinjer og reell praksis. I alle tilfeller vil et brudd på konkordans først og fremst ramme Bibel 2011, som tross alt skulle gjengi teksten etter dette prinsippet, og i det minste skulle være nærmere grunnteksten enn NO78/85.

Jeg har også vurdert oversettelsene på et annet grunnlag enn om oversettelsesvalgene ivaretar kildetekstens tolkningsmuligheter. Når eksempelvis et (gresk eller hebraisk) ord har flere mulige betydninger,¹⁶ vil det også være interessant å observere hvorvidt Bibelselskapet velger betydninger som overensstemmer best med en kirkelig kristologi. I disse tilfellene vil det også være avgjørende å sjekke konsistens. Oversetter Bibelselskapet ordet annerledes i kristologiske tekster enn i andre tekster? Om det er tilfellet, angir det en bestemt tendens.

Jeg har også trukket inn tekstenes antikke virkningshistorie (antikke oversettelser og andre fortolkninger) i de tilfellene der det kan belyse valgene i oversettelsesprosessen og spørsmålet om hva som står på spill i forståelsen av disse tekstene. Forskningsspørsmålet handler i stor grad om hvordan bestemte lesninger i virkningshistorien påvirker valgene i oversettelsesprosessen. Grunnen til at jeg legger vekt på bestemte lesninger i den antikke resepsjonen, er at det er disse lesningene som danner utgangspunktet for dogmedannelsen og det som ble kirkens kristologi. Kirkens kristologi blir naturligvis videreført i den senere virkningshistorien gjennom kirkens forkynnelse, men også for eksempel i moderne lærebøker. De aktuelle personene i oversettelsesprosessen kan naturligvis ha blitt påvirket av denne moderne virkningshistorien, men jeg har altså konsentrert meg om den antikke ettersom den danner utgangspunktet for senere virkningshistorie. I enkelte tilfeller har jeg likevel valgt å se på

---

16 Her står ordene i det greske nytestamente i en særstilling i forhold til ordene i den hebraiske bibel. Mens de greske ordene i Det nye testamente er bredt belagt i utenombibelsk litteratur, er de hebraiske ordene i langt mindre grad belagt i utenombibelske kilder.

virkningshistorien hos Luther, siden svært mange av prosjektdeltakerne i oversettelsene i denne perioden har vært lutheranere.

Forskerens ideologiske utgangspunkt

Å forske på andres ideologier og ideologiske forutsetninger har gjort meg ekstra bevisst på hvilke premisser jeg selv tar med meg inn i tolkningsarbeidet. Alle kommer til en bibeltekst med ideologiske forutsetninger. Jeg vil nedenfor beskrive noen av mine ideologiske forutsetninger, og hvilken aktør jeg har vært i debatten om bibeloversettelse som ble utløst ved publiseringen av min avhandling.

I vurderingen av kildeteksten legger jeg en bibelvitenskapelig tilnærming til grunn, slik jeg har beskrevet ovenfor. I vurderingen av kildetekstene opptrer jeg også som oversetter. Det betyr at jeg er underlagt de samme utfordringene som enhver bibeloversetter. Mitt ideal er her å komme så nær kildeteksten som mulig ut fra tiden tekstene er skrevet i. Mitt oversettelsesideal er å holde tolkningsmulighetene åpne i oversettelsen, og ikke tydeliggjøre verken det ene eller andre synet på Jesus – det vil si dersom kildeteksten selv er åpen for flere forståelser. Jeg hevder altså ikke å besvare spørsmålet om hva som eksempelvis er Paulus' kristologi. Etter min mening kan man ikke uttale seg om Paulus' eller Johannes' kristologi basert på enkeltvers. Man må se helheten.¹⁷ Det jeg derimot beskriver her, er hvilke tolkningsmuligheter som ser ut til å ligge i kildeteksten – sett opp mot hvilke tolkninger som blir presentert i oversettelsen. Hvilke skjulte tolkninger ligger i oversettelsen, og hvilke tolkningsmuligheter blir valgt bort? Hvilke syn på Jesus gjenspeiles i oversettelsen?

Oversettelsesforslagene jeg foreslår i de kristologiske tekstene, er svært like dem man finner i David Bentley Harts oversettelse av Det nye testamente.¹⁸ Disse utgivelsene ble til i relativt likt tidsrom. Min avhandling

---

17 Min fortolkning av bestemte kristologiske tekster kan finnes i følgende publikasjoner: Morten Klepp Beckmann, «Men for oss er det én Gud, Faderen»: Et kritisk blikk på Richard Bauckhams kristologi», *Teologisk Tidsskrift* 1, nr. 1 (2012): 4–27; Årstein Justnes og Morten Klepp Beckmann, «Jesus fra Nikea? Tre merknader til Oskar Skarsaunes visdomskristologi», *Teologisk Tidsskrift* 3, nr. 3 (2014): 321–35;

18 David Bentley Hart, *The New Testament: A Translation* (New Haven: Yale, 2017).

ble levert i mai 2017, og Harts oversettelse ble publisert i oktober 2017. Målet for begge har vært å oversette som om dogmene ikke var gitt.

Vurderingen av kildeteksten er ikke bare basert på mine egne meninger. I tekstene har jeg vurdert de valgte oversettelsesformuleringene opp mot et svært bredt utvalg av bibelvitenskapelig litteratur og andre bibeloversettelser. Dette kaster lys over Bibelselskapets oversettelsesvalg og setter dem inn i en større sammenheng. Jeg vil ikke gå så langt som å hevde at dette eliminerer min forfatterstemme, men det bidrar i det minste til at oversettelsesvalgene blir belyst ut fra mange andre stemmer (og her: bibelvitenskapelig litteratur og andre bibeloversettelser).

I debatten om bibeloversettelse som kom i kjølvannet av min avhandling, har jeg selv vært en aktør. Debatten har særlig vært knyttet til Bibel 2011. Min kritikk av Bibelselskapet har vært knyttet til funnene i denne studien: at tekstene om Jesus i Bibel 2011 faktisk er fjernere fra grunnteksten enn i Bibelselskapets oversettelse fra 1978. Her har jeg påpekt et manglende samsvar mellom hvordan Bibelselskapet har markedsført Bibel 2011 («nærmere grunnteksten»), og oversettelsesresultatet i tekstene om Jesus. Siden en bibeloversettelse har stor makt over bibelleseres tro og oppfatning om hva Bibelen er, mener jeg det bør være samsvar mellom hvordan en bibeloversettelse markedsføres, og hvordan den faktisk er. Jeg har vært talsmann for at kildetekstens tolkningsmuligheter bør beholdes i oversettelsen (så langt det er mulig), slik at det er opp til leseren å fortolke. Etter min mening er det også slik de sentrale aktørene har presentert retningslinjene for Bibel 2011, og slik Bibel 2011 har blitt markedsført. Dersom man skal oversette Bibelen på en måte som gjør at kirkens teologi blir tydeliggjort, bør dette annonseres for bibelleseren.

I boken har jeg tilstrebet saklighet i analysene, og å representere aktørenes selvforståelse. Mitt håp er derfor at boken kan være en ressurs for fremtidig oversettelsesarbeid i Norge.